

УДК 631.11

ОСНОВИ МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

*М.В.Дубініна, кандидат економічних наук, доцент
Миколаївський державний аграрний університет*

У статті проведено дослідження основ методики дослідження економічних інтересів особистих селянських господарств. Визначено засоби реалізації особистих економічних інтересів селянських господарств. Проведено аналіз методик визначення ефективності функціонування господарств особистих селянських господарств.

В статье проведен анализ основ методики исследования экономических интересов личных подсобных хозяйств. Определены способы реализации личных экономических интересов крестьянских хозяйств. Проведен анализ методик определения эффективности функционирования личных подсобных хозяйств.

Реалізація економічних інтересів здійснюється через досягнення їхніми суб'єктами конкретних економічних цілей. Так, реалізація індивідуальних інтересів забезпечується через зростання індивідуальних доходів. Засобом реалізації колективних інтересів є максимізація прибутку та фонду заробітної плати. Нарешті, засіб реалізації суспільного інтересу — максимізація національного доходу

та мінімізація фонду відшкодування створюваного суспільного продукту. Отже, проблема поєднання інтересів знаходить своє вираження у формуванні певних пропорцій у розподілі доходів.

Тривалий час в економічній літературі традиційно основна увага приділялась вивченню колективних та державних інтересів, ефективності ведення суспільного виробництва у сільському господарстві. В останні роки набули актуальності проблеми аналізу особистих економічних інтересів, їх реалізації в особистих селянських господарствах. В основі сучасної методики дослідження економічних інтересів особистих селянських господарств лежать праці відомих науковців, таких як В.А. Белянов, О.А. Бугуцький, Ю.В. Василенко, І.Ф. Глозов, П.Т. Губенко, С.М. Єргін, З.І. Калугіна, І.В. Коновалов, М.Й. Малік, В.Я. Месель-Веселяк, В.В. Новожилов, П.Т. Саблук, Р.В. Ривкіна, М.І. Туган-Барановський, О.В. Чаянов, Г.І. Шмельов, О.М. Шпичак та інші.

Проте в більшості публікацій недостатньо висвітлені питання науково-методичних основ збору інформації, аналізу та оцінки економічних інтересів особистих селянських господарств. Актуальність та складність вирішення проблеми підвищення ефективності виробництва продукції особистими селянськими господарствами вказують на її загальнодержавне значення і практичну цінність.

Реалізація економічних інтересів власниками особистих селянських господарств безпосередньо пов'язана із необхідністю забезпечення сімей продуктами харчування, разом з тим в ринкових умовах зростає товарне значення особистих селянських господарств. На перший план виходить економічний інтерес щодо одержання доходу від ведення особистого господарства. Саме цим обумовлюється необхідність проведення аналізу економічної ефективності сільськогосподарського виробництва в особистих селянських господарствах, розробки критеріїв їх оцінки.

Окремі економісти ототожнюють категорію ефективності із ступенем задоволення потреб власників особистих селянських господарств [1, 2]. В цьому випадку відбувається вимірювання ефективності виробництва рівнем добробуту, що призводить до помилки, яка полягає у підміні різних категорій: ефективності та

ефекту. Підвищення добробуту власників особистих селянських господарств це — ефект, результат їх діяльності. З метою одержання відповідного показника ефективності необхідно зіставити показник зростання добробуту із затратами, за допомогою яких були досягнуті конкретні результати.

Суперечним є розуміння під сутністю ефективності не лише співставлення результату (ефекту) із затратами, а максимізація або мінімізація затрат [2]. При цьому змішуються поняття сутності ефективності та її критерії.

На наш погляд, найбільш обґрунтованим є наступне визначення: сутність категорії ефективності полягає у співставленні ефекту із ресурсами та затратами, які були використані для його досягнення.

Для оцінки результатів діяльності особистих селянських господарств С.М. Єргін [3] пропонує визначати прибуток, який одержано у особистих селянських господарствах, за формулою:

$$П = ВД - ОТ - ОУ = ВД - ЗТ \times ЗП_c, \quad (1.1)$$

де $ВД$ — валовий дохід;

$ОТ$ — оплата праці членів сім'ї;

$ОУ$ — оплата господаря та членів сім'ї за управлінську працю;

$ЗТ$ — затрати праці членів сім'ї;

$ЗП_c$ — середня оплата праці в сільському господарстві за одиницю праці.

У запропонованій формулі викликає інтерес включення до затрат праці сім'ї по веденню особистого селянського господарства затрат праці на управління. У родинному виробництві немає одного управляючого тому, що функції планування та координування виконуються усіма членами сім'ї. До того ж досить важко підрахувати час, що витрачається на цей вид праці. Не завжди можна чітко визначити до якої сфери (особисте селянське господарство, домашнє господарство, індивідуальна трудова діяльність) відносяться затрати управлінської праці. Фахівці вважають доцільним визначати затрати праці на управління особистим селянським гос-

подарством, виходячи із загальних витрат праці в ньому, на рівні 2-3% від загального обсягу затрат.

Разом з тим, досить складно визначити затрати праці в особистому селянському господарстві та її продуктивність. Економісти пропонують визначити продуктивність праці в особистому селянському господарстві за такою формулою:

$$P_m = \frac{\sum_{i=1}^n Q_i}{\sum_{j=1}^m T_j^i}, \quad (1.2)$$

де i — вид продукції; n — число видів продукції; Q_i — обсяг виробленої продукції i -го виду; j — група населення, яка зайнята працею в особистому селянському господарстві; m — число груп населення, яке зайнято в особистому селянському господарстві; T_j^i — затрати праці j -ої групи населення на виробництво продукції i -го виду [4].

Отже, для визначення загальних витрат праці в особистому селянському господарстві необхідно додати всі витрати праці кожного члена родини на вирощуванні кожного виду сільськогосподарських культур або виробництві кожного виду продукції тваринництва.

Найбільш розповсюдженим методом оцінки праці в особистому селянському господарстві є оцінка відповідно до існуючої на цей час середньої заробітної плати у суспільному секторі сільського господарства. Неточності, які виникають при однаковій оцінці праці різної кваліфікації, не мають суттєвого значення. Однак, якщо вивчати характеристики праці в особистих селянських господарствах різних типів, то доцільно використовувати підвищуючи та понижуючі коефіцієнти залежно від складності праці.

О.В. Чаюновим була розроблена методика оцінки праці відповідно до вартості її відтворення, яка розраховується як відношення розміру особистого бюджету до відпрацьованої членами особистого селянського господарства кількості днів:

$$X = \frac{B - P}{n}, \quad (1.3)$$

де X – вартість відтворення одиниці праці;
 B – річний бюджет родини;
 P – не хліборобські надходження;
 n – число робочих днів [5].

Відповідно до даної формули оцінюється вартість витрат як живої, так й уречевленої праці. Вираховуючи вартість уречевленої праці (матеріальні витрати) з доходів, які одержані від особистого селянського господарства, можна не отримати суму, яка буде однозначно оцінювати загальні витрати живої праці, оскільки існує вірогідність одержання від'ємного результату через неконкурентоспроможність продукції.

Одним із показників, які характеризують діяльність особистого селянського господарства, є розмір валового доходу. При обчисленні валового доходу від ведення особистого селянського господарства постає питання про включення до нього продукції, яка використовується на особисте споживання. С.М. Єргін пропонує використовувати таку формулу визначення прибутку:

$$P_b = VD + MP - ZT \times ZP_c, \quad (1.4)$$

де P_b – прибуток;
 VD – валовий дохід;
 MP – вартість продукції, яка використовується на особисте споживання;
 ZT – затрати праці членів сім'ї;
 ZP_c – середня оплата праці в сільському господарстві за одиницю праці.

Такий підхід цілком виправданий, оскільки, використовуючи продукцію власного виробництва, родина виключає необхідність її придбання. Оцінювати продукцію необхідно за середніми цінами реалізації.

Доход від ведення особистого селянського господарства визначається на основі всіх надходжень та витрат. Виробництво в особис-

тому селянському господарстві ефективно за умов, якщо доход повністю покриває всі виробничі витрати та ще й залишається певна сума коштів на задоволення потреб родини, розвиток господарства, заощадження.

Вивчення особистих селянських господарств, як правило, базується на бюджетних дослідженнях, оскільки всі інші форми реєстрації їх господарської діяльності: облік земель, перепис худоби, інвентарю, будівель — лише ураховують наявність господарських цінностей. Переписи реєструють факти та явища, які існують на момент опитування, бюджетні дослідження допомагають встановити рух цих фактів та розвиток явищ протягом всього господарського року.

Матеріали обстеження сімейних бюджетів власників особистих селянських господарств дають об'єктивну картину зміни структури доходів та витрат селян; характеризують рівень доходів, витрат, споживання, дозволяють виявити розбіжності в цих рівнях залежно від складу родини, зайнятості її членів, показують роль окремих джерел у формуванні доходів, залежність споживання від рівня доходів та т. ін.

До доходної частини сімейних бюджетів включають наступні статті: заробітна плата та пенсії (включаючи різні соціальні виплати, премії, натуроплату, стипендії), дивіденди від здачі земельних та майнових паїв в оренду, доходи від підприємницької діяльності, доходи від особистого селянського господарства (вся одержана продукція, оцінена за ринковими цінами, включаючи частину продукції, що використана для власного споживання), інші доходи (подарунки, грошова та матеріальна допомога, "тіньові" доходи).

Основними статтями витратної частини є витрати на особисті потреби (харчування, одяг, гігієна, відпочинок), витрати на домашнє господарство (комунальні послуги, витрати на освіту, амортизація, ремонт житла та транспорту), витрати на ведення особистого селянського господарства (корми, хімікати, робочий інструмент та інвентар, амортизація та ремонт приміщень, опалення, насіння, садивний матеріал, медикаменти). Можливість розширення виробництва в особистому селянському господарстві, підвищення його спеціалізації пов'язана із розподілом доходів сімейного бюджету.

Аналіз літературних джерел з досліджуваної проблеми показує, що до цього часу не розроблено загальноприйнятої методики оцінки ефективності діяльності особистого селянського господарства. Використання різних методів при проведенні дослідження роблять його результати більш обґрунтованими та дають змогу застосовувати їх на практиці. Недостатній облік результатів діяльності особистих селянських господарств на рівні сільських рад не дозволяє точно визначати обсяг виробленої і реалізованої продукції та ефективність їх діяльності. Одним з показників, який використовується, є показник виходу продукції в розрахунку на одиницю сільськогосподарських угідь. Він характеризує інтенсивність використання головного ресурсу сільськогосподарського виробництва — землі. В особистих селянських господарствах залишаються поза увагою витрати інших ресурсів — праці і матеріально-технічних засобів. При їх урахуванні можна визначити ефективність сільськогосподарського виробництва в особистих селянських господарствах. Налагодження обліку витрат допоможе визначити різні показники ефективності досліджуваних господарств: вихід валової і чистої продукції на одиницю ресурсного потенціалу, показники рентабельності виробництва і віддачі капіталу.

Безумовно, необхідне поглиблене наукове дослідження тенденцій розвитку цих господарств. Не повністю з'ясоване питання: чому дані господарства збільшили обсяги виробництва, не зазнали таких руйнівних наслідків, як інші організаційно-господарські структури, галузі народного господарства в цілому. В історичному аспекті, з цього приводу заслуговують на увагу твердження М.І. Туган-Барановського [6], який підкреслював, що “в галузі сільського господарства ... ми спостерігаємо зріст дрібного сільськогосподарського підприємства, коштом великого” і далі “у дрібного сільського господарства є одна безперечна перевага — це те, що сам виробник більше заінтересований самою працею”.

Система дослідження економічних інтересів в особистих селянських господарствах базується на загальнонаукових принципах, але більшість інформації, яка використовується, носить суб'єктивний характер та потребує подальшого дослідження. Економічний інтерес щодо одержання доходу від ведення особистого господарства

обумовлює необхідність проведення аналізу економічної ефективності сільськогосподарського виробництва в особистих селянських господарствах, визначення критеріїв щодо їх оцінки, виявлення основних закономірностей їх розвитку, потребує розробки обґрунтованих управлінських рішень на майбутнє.

ЛІТЕРАТУРА

1. Василенко Ю.В. Производственный потенциал сельскохозяйственных предприятий. – М.: Агропромиздат, 1989.- 152 с.
2. Новожилов В.В. Проблемы измерения затрат и результатов при оптимальном планировании.- М.: Экономика, 1967. – 89 с.
3. Ергин С.М. Эффективность малых форм хозяйствования в сфере аграрного сектора Крыма: Автореф. дисс... канд. экон. наук / Симферополь, 1995. - 1 печ. л.
4. Рывкина Р.В. Сельский образ жизни. – Новосибирск, 1987. -287 с.
5. Чайанов А.В. Крестьянское хозяйство: избранные труды / Под ред. Л.И. Абалкина. – М.: Экономика, 1989.- 492 с.
6. Туган-Барановский М.І. Політична економія: Курс популярний. – К.: Наукова думка, 1994. -188 с.